

# КОМУНІКАТИВНИЙ СИНТАКСИС

УДК 811.161.2'367.52

[https://doi.org/10.17721/um/49\(2019\).62-83](https://doi.org/10.17721/um/49(2019).62-83)

Ірина Арібжанова, канд. філол. наук, доц.  
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

## ІНВЕРСІЯ ЯК ПОНЯТТЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ГРАМАТИКИ

*Присвячено з'ясуванню синтаксичного статусу інверсії. На матеріалі простих речень показано, що зміст поняття інверсії пов'язаний із актуальним членуванням речення-висловлення: з одного боку, інверсія є способом формування висловлення, за якого найвагоміші в комунікативному (сміслово-інформаційному) плані частини висловлення переміщуються з кінцевої позиції в ініціальну чи серединну (зсув інтонаційно-позиційного характеру); з другого боку, інверсія є комунікативною структурою, утвореною в результаті реалізації такого способу (інверсоване висловлення, чи експресивне висловлення). Диференційовано поняття інверсії та поняття зворотного порядку слів, що відображають різноаспектне упорядкування речення – за комунікативними компонентами (наприклад, рема + тема) та за членами речення (наприклад, присудок + підмет). Водночас підтверджено, що зворотний порядок слів функційно підпорядкований комунікативній структурі речення-висловлення, оскільки слугує, як і інверсія-спосіб, для вираження актуального членування речення.*

**Ключові слова:** актуальне членування речення, формальне членування речення, інверсія, зворотний порядок слів, нейтральні висловлення, експресивні висловлення.

**Інверсія** належить до тих слів, які досить активно використовують у терміносистемах багатьох, причому абсолютно різних, наук. Номінальна етимологічна семантика цього слова – ‘переміщення, перевертання, перестановка, поворот, переверот, виворіт’ (від лат. *inversio*) – стала відправним пунктом для об’єктивації понять, що відображають існування явищ у виявах, які для спрощеного розуміння можна було б назвати виявами “іншого порядку” (“не такими”, “навпаки”), а якщо поглибити розуміння до самого способу (чи то принципу) виникнення явищ, то визначити, услід за тлумачним словником, як “зміну нормаль-

ного положення елементів, розташування їх у зворотному порядку” (ідеться про перше, загальне, значення полісемантичного речистру цього слова) [Великий : 494; або див.: Ожегов : 246]. Отже, поняття інверсії акумулює в собі дві невід’ємні сторони: вияв якогось явища в результаті зворотних змін можна умовно розділити на явище-результат (певний вияв у порядку розташування компонентів явища, сам зворотний порядок) та явище-зміну (спосіб вияву явища, шлях його виникнення як зміна вихідного, протилежного до незворотного, порядку). Зазвичай акцентують увагу на інверсії-способі. Так, наприклад, інверсія в драматургії є прийомом, що демонструє результат конфлікту на початку п’єси (а не в кінці, як це буває за типової конфігурації розвитку дій); астрономічний термін “інверсія магнітного поля Сонця” указує на зміну (південного на північний і навпаки) магнітних полюсів зірки; або метеорологічний термін “інверсія температури” означає підвищення температури повітря у верхніх шарах атмосфери замість звичайного її зниження; за принципом зворотності характеризують поняття на кшталт “статевої інверсії” (біологічний термін), “інверсії сновидінь” (психологічний), “інверсії на площині” (геометричний) і багато-багато інших.

Мета статті – з’ясувати лінгвальну природу інверсії, систематизувати типологічні вияви інверсованих висловлень – простих речень у сучасній українській мові.

У лінгвістиці термін *інверсія* неоднозначний. Принаймні зафіксовано два розуміння інверсії: широке й вузьке [Лингвистический : 176]. У першому випадку інверсію визначають в аспекті *позитивному*, тобто в поняттєвому контексті *порядку слів*, як “будь-яке відхилення” від “найбільш поширеного” розташування слів у реченні [Лингвистический : 176]. Відома в термінах *зворотного (оберненого) порядку*, який протиставлений домінуванальному (“звичайному”) в мові словоладу – *прямому порядку слів* [Лингвистический : 388]. Із цим значенням поняття інверсії використовують у стилістиці, характеризуючи її як стилістичну фігуру, що “застосовується в художньому та розмовному стилях” [Пономарів : 167] для посилення виразності й емоційної насиченості тексту [Коваль : 190]. У поетичному мовленні непрямий порядок слів, як і всю систему

виражальних засобів, підпорядковують ритміко-інтонаційній функції віршових текстів [Томашевский : 269–282; Ковтунова 2002 : 195–234]. У породжувальній граматиці інверсію відносять до трансформацій, які здатні перевести глибинну структуру в поверхневу: наприклад, слугувати вираженням питання в англійській мові (див.: [Тестелец : 525–526]).

У синтаксисі інверсію в широкому розумінні розглядають на рівні поділу речення на члени речення, протиставляючи її прямому порядку з “типовими для головних і другорядних членів позиціями” [Шульжук : 176].

У другому випадку, за так званого вузького розуміння, інверсія віднесена до компетенції актуального членування речення [Лингвистический : 176], тобто є поняттям рівня поділу речення на комунікативні (сміслові) компоненти (тему й рему). Дослідники актуального членування речення сходяться на тому, що в українській, як і в інших слов'янських мовах, порядок слів є основним граматичним показником комунікативно-сміислової структури речення у взаємодії з інтонацією (фразовою просодією) (див. про інтонаційно-позиційні засоби: [Мельничук 1958 : 56–63; Мельничук 1972 : 431–432, 504–509], див. також: про лінійно-інтонаційну (лінійно-акцентну, лінійно-динамічну) структуру речення: [Падучева : 473; Янко : 16; Загнітко : 315]). Характер лінійно-інтонаційної структури речення залежить від позиції акцентоносіїв висловлення, яка може переміщатися, а саме: від позиції носія інтонаційного центру (фразового, рематичного, наголосу), а також від позиції тематичного акцентоносія (за кількаслівного вираження теми). У цьому аспекті інверсію визначають як інтонаційно-позиційну зміну упорядкування слів у реченні, яка проте не приводить до зміни його смислової структури, тобто не змінює актуального членування речення: “один із типів інверсії у 2-ому значенні – постановка реми перед темою з метою емпізи, яка звичайно супроводжується інтонаційним виділенням реми (розрядка наша, – *І. А.*)” [Лингвистический : 176] (докладний розгляд інверсії як поняття комунікативної граматики див. далі).

Порівняння двох заявлених інтерпретацій інверсії показує їхню неспівмірність у поняттєвій площині: порушено логічний принцип, коли широке значення мало б включати вузьке. Зокрема, у синтаксисі розуміння інверсії як “відхилення” від прямого порядку слів створює лише ілюзію широкого розуміння її, адже не кожен зворотний порядок є інверсією за актуального членування речення і, навпаки, – не будь-яка інверсована структура характеризується зворотним порядком формальних членів. Наприклад, у нечленованому висловленні з кінцевим фразовим наголосом *Прийшла весна* – присудок стоїть у препозиції до підмета, але в комунікативному плані це висловлення не є інверсованим; і протилежне: висловлення з ініціальним фразовим наголосом *Весна прийшла* є інверсованим, хоча порядок формальних членів – прямий.

Якщо абстрагуватися від інтонаційного складника лінійно-акцентної структури речення, то, першою чергою, неоднорядковий поняття, до яких застосовують термін “інверсія”, диференціюється з погляду взаємного розташування слів у складі функційних компонентів різних рівнів членування речення: членування його на формально-граматичні компоненти (члени речення) і членування на комунікативно-сміслові компоненти (тему й рему). Дослідження закономірностей функціонування речення в аспектах формально-граматичному та комунікативному показують, що попри тісну їхню взаємодію, усе ж прямої співвідносності між ними немає (див.: [Мельничук 1972 : 7, 10–14, 28, 431]<sup>1</sup>. Тема і рема, формально виражаючись словом або сполукою слів, співвідносні із б у д ь - я к и м и членами речення (також компонентами складених членів) чи граматично зв’язаними членами речення (синтаксичними групами, чи комплексами: групою підмета, групою присудка, групою детермінанта тощо) [Ковтунова 2002 : 52–53, 60–64; Вінтонів : 93–128;

---

<sup>1</sup> Оскільки О. Мельничук пов’язував смислову структуру речення із синтагматичним членуванням, то поняття “актуального членування речення” в його концепції “виявилося зайвим”, а смислові компоненти висловлення мовознавець розглядав у поняттях “основної синтагми” та “вихідної синтагми” (або, за інверсійного порядку, – “додаткової синтагми”) [Мельничук 1958 :14, 28, 55].

Загнітко : 316]. Відсутність однозначних кореляцій між членами речення і їхніми комунікативними функціями отримала назву “функціональної асиметрії” [Абашина : 25]. Однак функціональна асиметрія не заперечує закономірної комунікативної спеціалізованості членів речення (синтаксичних груп) у зв’язку з їхньою граматичною або лексичною семантикою. Для підмета (групи підмета) і додатка, які узагальнено виражають предмет чи суб’єкт повідомлення, та обставин (детермінантів), які називають вихідні фактори чи умови відображуваної у висловленні дійсності, більш типовою є функція теми. Предикативні члени (присудок, присудкова група, головний член односкладного речення) як ознакові формально-граматичні компоненти спеціалізовані на функції реми. Типова граматична функція присудково-підметової синтаксичної групи зі зворотним порядком членів зумовлена її семантикою: присудково-підметові структури із констатувальним, загальнофактичним значенням (у реченнях типу *Прийшла весна́* (модель: Т<sub>с</sub> / Р). *Навесні // прилетіли шпакі́* (Т / Р)) комунікативно не членуються, цілісно виражають конститутивний компонент висловлення (див: [Вінтонів : 98–102; Меркулова; Загнітко : 314, 316]).

Другою чергою, формальна інверсія (зворотний порядок слів) та комунікативна інверсія постають як такі внаслідок зміни різних базових для них (протиставлюваних їм) способів слововпорядкування. У зв’язку з цим способи розташування формально-граматичних компонентів та способи розташування комунікативних компонентів потребують і термінологічного розрізнення. О. Мельничук, зокрема, при синтагматичному членуванні, “що відображає особливості смислової структури висловлюваної в реченні думки” радить послуговуватися термінами “стабілізований порядок” та “інверсивний порядок” (“інверсивне розташування”); терміни ж “зворотний порядок” і “прямий порядок”, з якими пов’язано “перш за все уявлення про взаємне розташування підмета і присудка”, учений застерігає “не плутати” з першими; застосовувати ці терміни в кількох значеннях, як пише дослідник, – “обтяжливо” [Мельничук 1958 : 26, 27; Мельничук 1972 : 451, 453, 457–459].

Прямий і зворотний порядок членів речення характеризують через їхнє розташування (контактне чи дистантне) стосовно інших членів речення, з якими вони вступають у безпосередній граматичний зв'язок. До прямого порядку слів, окрім препозиції підмета та постпозиції присудка, відносять ще такі позиції членів речення: керований додаток стоїть у постпозиції до опорного компонента; узгоджене означення є препозитивним компонентом до означуваного слова, а неузгоджене – постпозитивним; типове місце обставин зумовлене їхньою семантикою, зокрема обставини місця і часу займають препозитивну позицію щодо предикативного члена (про “дотримання норм порядку” узгоджених, керованих і прилеглих форм див.: [Вінтонів : 72]). Зворотний порядок слів як “будь-яке відхилення від найбільш поширеного розміщення членів речення”, відповідно, відображає: препозицію присудка і постпозицію підмета; постпозицію узгодженого означення і т. д. (див.: [Шульжук : 176–180]).

Інверсовані структури (зокрема з позиційною моделлю рема + тема, або Р / Т) протиставляються як експресивні варіанти (стилістично марковані) тим висловленням, яким властивий словопорядок, найбільш використовуваний у мовленні: від комунікативно менш вагомій до комунікативно більш вагомій інформації (тема + рема, або Т / Р). “За відсутності настанови на експресію чи стилізацію” [Вінтонів : 71] речення кваліфікують як “стилістично нейтральні” [Ковтунова 2002: 101], або “нейтральні”, висловлення [Сиротинина : 116] зі “стабілізованим порядком” компонентів [Мельничук 1972 : 457] (пор.: “об’єктивний” [Матезиус : 244], “прямий” і “прогресивний” [Лингвистический : 23], “нейтральний” [Єрмоленко : 118; Тестелец : 442] порядок). Інтонаційно-позиційна структура нейтральних висловлень кодифікується автоматичним фразовим наголосом, який “завжди падає на кінець речення, наголошуючи останню синтагму” [Загнітко : 315]. Таким способом “інтонаційно-семантична вагомість слова під фразовим наголосом поєднується з його комунікативною вагомістю як центру актуального членування речення, оскільки це слово (або група слів) стає ремою усього висловлення [Багмут : 55]. Тональний контур нейтральних членованих висловлень (розповідних речень) характери-

зують у поняттях антикаденції (висхідна інтонація теми, інтонація незакінченості) і каденції (спадна інтонація постпозиційної реми, інтонація закінченості) (з семантично мотивованою паузою між темою та ремою, наявною чи потенційною) [Мельничук 1972, 456–457; Багмут : 55; Ковтунова 2002 : 98, 101–102; Падучева : 474].

Вивчення порядку слів на двох рівнях структури речення – рівні членів речення та тема-рематичному рівні – виявляє закономірність: “роль порядку слів як формального засобу мови на цих двох рівнях” полягає в тому, що “перша функція підпорядкована другій” [Ковтунова 2002 : 12]. При зміні порядку слів формальна структура речення не змінюється (показником відношень між членами речення залишається граматичний зв’язок), зміна порядку слів у взаємодії із інтонацією приводить до зміни актуального членування речення. При цьому члени речення (синтаксичні групи) займають комунікативні позиції відповідно до їхньої функції у смисловій структурі висловлення: у нейтральному членованому висловленні вагоміші у смисловому плані члени переміщаються в кінець речення, тобто займають стабілізовану рематичну позицію, інші ж члени, виконують роль препозитивного тематичного компонента. Звідси – висновок про нерелевантність (відсутність розрізнявальної функції) порядку слів для формального членування, і релевантність порядку слів (с м и с л о р о з р і з н ю в а л ь н а функція) для актуального членування [Ковтунова 2002 : 15–16; див. також: Мельничук 1972 : 504–509].

Отже, у структурі речення-висловлення різних формальний словопорядок засвідчує неоднакове актуальне членування речення. Порівняймо, наприклад, різні варіанти комунікативної організації речення з ідентичною формальною структурою, стабілізований порядок яких – тема + рема – виражений, окрім кінцевого фразового наголосу (у висловленнях позначено знаком “наголос” ( ‘ ) на рематичному акцентоносії), прямим (А) і зворотним (Б) порядком членів речення:

І. А: Всі (Т) // засміялися (Р) (О. Довженко) – та –  
Б: Засміявся (Т) // й сам Товчénик (Р) (О. Довженко);

II. А: Я (Т) // люблю Україну (Р) ... (В. Шкляр) – та – Б: Не любив (Т<sub>1</sub>) / цього (Т<sub>2</sub>) // лише Себастьян (Р) (Т. Прохасько); [Душа твоя завжди юна, і] я (Т<sub>1</sub>) / тебе (Т<sub>2</sub>) // люблю (Р)! (О. Гончар); Степана (Т<sub>1</sub>) / ми (Т<sub>2</sub>) // не любіли (Р) (В. Нестайко);

III. А: Я (Т) // тільки хотіла знати (Р) (П. Загребельний); Він (Т) // хотів бачити ворога (Р) (І. Багряний) – та – Б: ...хотіла я (Т) // сказати (Р)... (Ю. Андрухович); Я хочу (Т<sub>1</sub>) / тебе (Т<sub>2</sub>) // бачити (Р)... (І. Багряний); Влада (Т<sub>1</sub>) / говорити з ними (Т<sub>2</sub>) // не хотіла (Л. Костенко).

IV. А: Андрійко (Т) // вибрав найтемніше місце (Р)... (О. Бердник) – та – Б: ...ми (Т) // виберемо гетьмана до-стойного (Р)... (Ю. Мушкетик); Коня вже вибрав (Т) // найліпшого (Р) (А. Чайковський). [Видно, що] це місце вибрав (Т<sub>1</sub>) / для себе (Т<sub>2</sub>) // великий естетик, великий поет (Р)! (І. Нечуй-Левицький).

Як видно з прикладів, смислорозрізнавальна функція зворотного порядку слів реалізується за актуалізації висловлення, тобто “пристосування його до вимог конкретної мовленнєвої ситуації” та “перетворення синтагматично незалежних висловлень у синтагматично залежні” [Ковтунова 2002 : 56], коли “порядок слів та інтонаційні засоби мобілізуються для безпосереднього вираження актуального членування” [Ковтунова 2002 : 58]. У цьому випадку різний формальний словопорядок є способом диференціації різних комунікативних структур (неоднакового актуального членування) того самого речення, що становлять його комунікативну парадигму.

Водночас словопорядок у реченні може набувати експресивного характеру, а, отже, структурувати інверсоване речення-висловлення.

Поняття **інверсії** з погляду комунікативної граматики можна кваліфікувати в метамовних контекстах інверсії-результату та інверсії-способу.

Як результат інверсія належить до експресивного варіанта нейтрального висловлення, із яким вступає в типологічну опозицію за емоційно-стилістичним критерієм (у комунікативній парадигмі речення постає як його інтонаційно увиразнений сми-



словий синонім). Причину формування інверсованого висловлення пояснюють свідомим наміром мовця особливо підкреслити важливість змісту наголошуваної частини повідомлення, а ту частину, якій властива незначна інформативна значущість, навпаки – “сховати”; також інверсія може бути викликана хвилюванням чи іншими емоційними факторами, наприклад, прагненням швидше повідомити цей зміст [Мельничук 1972 : 458; Ковтунова 2002 : 128–129] (див. також про суб’єктивний порядок: [Матезиус : 244–245]).

Обидва варіанти – нейтральний (стилістично нейтральний) та експресивний (стилістично маркований) – відображають те саме актуальне членування речення: з тим самим складом теми і реми. Можливість взаємозаміни одного варіанта іншим є найважливішою передумовою, яка допомагає правильно визначити спосіб комунікативного членування висловлення та виявити механізми утворення експресивного варіанта з нейтрального [Мельничук 1972 : 459, 463; Ковтунова 2002 : 104].

Як спосіб інверсія належить до зміни стабілізованого (нейтрального) порядку комунікативних компонентів, а також зміни стабілізованого порядку в межах синтагм, що утворюють комунікативні компоненти. Здебільшого інверсію трактують як переміщення фразового (рематичного) наголосу з кінцевого позиції в реченні на початкову або серединну: “Перестановка компонентів речення чи словосполучення, за якої слово, що зосереджує на своєму наголошеному складі інтонаційний центр, переміщується з кінцевого положення в реченні чи синтагмі, називається інверсією” [Ковтунова 1982 : 202]. Найчастіше “експресивний порядок слів” пов’язують із “інверсією реми”, “за якої акцентована рема передує темі (або частині теми)” [Тестелец : 442], а саму інверсію відносять до “виразника реми” [Вінтонів : 159–163]. Однак інверсія може відбуватися й у тематичному компоненті висловлення [див.: Падучева].

На відміну від нейтральних, в експресивних висловленнях змінюється їхня інтонаційна структура, вона перестає бути автоматичною. Ця зміна може стосуватися структури висловлення загалом чи окремих синтагм (мовленнєвих тактів, теми, реми). В

обох випадках відбувається “зсув акцентованого складника вліво” [Тестелец : 449]: “у першому випадку фразовий наголос переміщається з кінця фрази на її початок або середину. У другому випадку наголос в мовленнєвому такті переміщається з кінця мовленнєвого такту на його початок” [Ковтунова 2002 : 98]. Наприклад: у висловленні *Любить // Інна / цей степ* (О. Гончар) фразовий наголос перемістився в ініціальну позицію (пор. з нейтральним варіантом: *Цей степ / Інна // любить*); у фрагменті висловлення [Які дурниці беруться до голови, й] *гарне місце та гарний час // вибрав я / для цих своїх мудрувань* (Ю. Мушкетик) фразові наголоси перебувають у серединній позиції висловлення (пор.: *для цих своїх мудрувань / я вибрав // гарне місце та гарний час*); у висловленні *Я // пістіль хотіла взяти...* (С. Андрухович) фразовий наголос змінює позицію в межах рематичної синтагми (пор.: *Я // хотіла взяти пістіль*); у висловленні *Ївга наша // й не стямилась* (Г. Квітка-Основ'яненко) спостерігаємо переміщення акцентованого слова-іменника в межах тематичної синтагми (пор.: *Наша Ївга // й не стямилась*). Тому “зворотний порядок членів (рема – тема), чи зворотне розміщення наголошених і ненаголошених елементів в мовленнєвих тактах” (співвідносних із темою чи ремою) є інтонаційно маркованим способом вираження комунікативного членування, на якому ґрунтується експресивність, а отже, більша виразність висловлення [Сиротиніна : 116; Ковтунова 2002 : 131].

Домінантна смислорозрізнавальна функція інтонації стає очевидною при зіставленні експресивного та нейтрального висловлень з однаковою схемою порядку слів. Порівняймо, наприклад, нейтральне нечленоване висловлення з кінцевою позицією фразових акцентоносіїв у підметовій однорідній групі (1) та інверсоване членоване висловлення з ініціальним фразовим акцентоносієм-присудком (2): <sup>1</sup>*Жили собі дід та баба* (Т<sub>0</sub> / Р). Вже й старі стали, а дітей нема. <sup>2</sup>*Журяться // дід та баба* (Р / Т) : “Хто нашої й смерті догляне, що в нас дітей нема?” (Нар. казка).

За інтонаційно сильну позицію, яка корелює з найвагомішим у смисловому плані словом, фразовий наголос інверсованих висловлень прийнято називати логічним (“услід за широко трак-

тованим висловленням Л. В. Щерби утверджується думка, що якщо наголос не падає на кінець фрази, то це інверсія, або логічний наголос” [Лаптева : 46]). А зважаючи на експресивний характер наголошення, його відносять до одного із засобів вираження експресії – емпатичного наголосу (“тобто посилення інтенсивності і довготи наголошеного складу”) [Вінтонів : 73; див.: Лингвистический : 592].

Якщо в інверсованих висловленнях із членованою структурою Р / Т рема займає сильну інтонаційну позицію, то тема, навпаки, перебуває в інтонаційно слабкій, невиразній, позиції: виявляється ніби “в інтонаційному провалі”. Тональний контур інверсованих членованих висловлень, як правило, має вияв у спадному русі тону на кінцевій частині рематичної синтагми (півкаденція) і збереженні інтонаційної лінії постпозитивної (тематичної) синтагми на тому ж рівні (низькому), на якому закінчується тон препозитивної [Мельничук 1972 : 458–459; Багмут : 56; Ковтунова 1982 : 202; Вінтонів : 73].

До найбільш уживаних у літературній мові інверсованих висловлень належать ті з них, які є результатом зміни інтонаційно-позиційної структури нейтральних синтагматично незалежних висловлень [Ковтунова 2002 : 127, 103–105]. Останні в комунікативній граматиці стандартизовані в комунікативно-синтаксичні типи – лінійні схеми незалежних висловлень, “у яких актуальне членування не порушує ієрархію синтаксичного членування” [Ковтунова :2002 : 64; пор.: Распопов : 58–75] (тут можна говорити про комунікативну спеціалізацію членів речення), а об’єктивний (“тісно пов’язаний з актуальним членуванням”) порядок слів (прямий і зворотний) у таких висловленнях дістав кваліфікацію узуального [Вінтонів : 72–73]. У комунікативній парадигмі речення комунікативно-синтаксичний варіант речення з узуальним порядком є базовою (інваріантною) структурою як для синтагматично залежних висловлень з нейтральним порядком (див. вище), так і для інверсованих варіантів. Контекстуальну (синтагматичну) незалежність прийнято встановлювати за допомогою повного диктального питання, яке стосується висловлення загалом: *У чому справа? Що відбувається?*

*Що трапилося?* і под. Якщо предмет чи обставина, за якої відбувається подія, відомі (у структурі висловлення є темою), повне диктальне питання буде включати відповідні компоненти: *Що відбувається з предметом? Що за певних обставин трапилося? Що можна сказати про цей предмет чи особу?* і под. (див.: [Ковтунова 2002, 40, 147–148; Вінтонів : 91–92]).

В українській мові можна виокремити такі базові для інверсованих варіантів висловлень комунікативно-синтаксичні типи простого речення:

I. Із комунікативно нечленованими предикативними членами (групами), які мають загальнофактичне значення:

1. Присудково-підметовий тип висловлень (на зразок *Іде дощ. Прийшов батько*).

2. Детермінантно-присудково-підметовий тип (*Надворі // випав сніг; В університеті // відбулася конференція*).

3. Предикативний односкладний тип (*Весна; Стало прохолодно*).

4. Детермінантно-предикативний односкладний тип (*Надворі // весна; Мені // було байдуже*).

II. Із комунікативно членованими предикативними групами:

1. Підметово-присудковий тип (*Я // читаю книгу; Молода жінка // усміхається*).

2. Детермінантно-підметово-присудковий тип (*Восени / сестра // піде до школи*).

I. Комунікативно нечленовані предикативні структури присудково-підметового та предикативного односкладного типу (I.1; I.3) є власне нечленованими висловленнями (Т<sub>0</sub> / Р), оскільки “весь лексичний склад таких висловлень становить рему <...>, а тема <...> існує тільки в свідомості співрозмовників, матеріально вона не виражена” [Меркулова : 168] (пор. інші терміни, які використовують для позначення поняття нечленованого висловлення: “нечленоване речення з нульовою основою” (І. Распопов), “висловлення «з нульовою темою»” (І. Ковтунова), “комунікативна односкладність” (О. Сиротиніна), “моноремні висловлення” (А. Загнітко) тощо).

Присудково-підметова модель із загальнофактичним значенням (тип I.1) інверсується шляхом переміщення підмета (групи підмета) як головного акцентоносія (носія фразового наголосу) в початкову позицію, наприклад: *Он весна́ йде...* (У. Самчук) (нейтральний варіант: *Он іде весна́*); – *Дикі гу́си прилетіли*, [мамо, – щасливо каже Соломія] (В. Лис) (*Прилетіли дикі гу́си*).

Інверсія нечленованих висловлень з предикативною моделлю односкладного речення (головного члена односкладного речення) (тип I.3) – це інверсія у структурі складеного предикативного члена, коли міняються місцями виразник лексичного значення та виразник граматичного значення (імперсональна копула типу *було / буде, стало / стає / стане*, яка в постпозиції перетворюється на енклітику): *А взагалі здо́рово було* (О. Гончар) (*Було здо́рово*); [Ягничка навіть острах взяв,] *аж мо́торошно стало* (О. Гончар) (*Стало мо́торошно*); *Світа́ти починало* (А. Тесленко) (*Починало світа́ти*).

Детермінантний член у поєднанні з нечленованою предикативною групою утворює членований тип (I.2; I.4) висловлення. У нейтральному варіанті детермінант є препозитивним щодо предикативної групи і виконує функцію тематичного компонента. У таких структурах можливі два варіанти інверсій. У першому варіанті інверсії зазнає лише рематична (предикативна) частина (див. типи I.1; I.3), залишаючи детермінанту-темі препозитивну позицію; інтонаційний центр переміщується в середину висловлення, напр.: *Де́сь далеко* (Т) // *во́вк завиє*, (P<sub>1</sub>) / *ту́р зареве* (P<sub>2</sub>) (А. Чайковський) (*Де́сь далеко // завиє во́вк...*). *А ген там високо // оре́л кружляє...* (А. Чайковський) (*А ген там високо // кружляє оре́л*); [Ага, – кажу, а голос ще ніби не мій, ніби чужий,] – *завтра // со́нячно буде* (В. Дрозд) (*завтра // буде со́нячно*). У другому варіанті міняються місцями рема (предикативна група чи член) і тема (детермінант), при цьому в самій ремі можливі також інверсивні зміни (у двоскладному реченні міняються місцями присудок і підмет, а в односкладному реченні зміни відбуваються в межах складеного головного члена): *Щебечу́ть солов'ї́ // по молодих садках* (О. Довженко) (*По молодих садках // щебечу́ть солов'ї́*). *Реву́ть аеропла́ни // в не́бі*

(О. Довженко) (*У небі // режуть аероплани*). *Могильна тіша стояла // в хаті Петриченків*, [ота спресована, здавлена тиша, яка тисне тобі на скроні, муляє в тім'я і відганяє сон дужче за будь-який гомін] (В. Шкляр) (*У хаті Петриченків // стояла могильна тіша*); *Весна // надворі* (В. Дрозд) (*Надворі весна*). *Тіхо стало // в землянці* (О. Довженко) (*У землянці // стало тіхо*).

II. Типи висловлень із комунікативно членованими предикативними групами у формально-граматичному плані є двоскладними реченнями з препозитивним підметом (групою підмета) і постпозитивним присудком (групою присудка).

Нейтральні висловлення підметово-присудкового типу (II.1) із препозитивним підметом у функції теми та постпозитивним присудком у функції реми належать до найбільш статистично частотних виявів збігу формально-граматичного та комунікативного членування речення, коли комунікативний словопорядок узгоджується з формально-граматичним: тут стабілізований порядок комунікативних членів (Т / Р) підтримується прямим порядком формальних членів (підмет / група підмета + присудок / група присудка).

В інверсованому варіанті (Р / Т) підметово-присудкового типу (II.1) міняються місцями тема-підмет і рема-присудок: тут інверсований словопорядок комунікативних компонентів співвідносний зі зворотним порядком розташування підмета (групи підмета) і присудка (групи присудка). Відповідно, інтонаційний центр висловлення з кінцевої позиції висловлення переміщається в ініціальну чи серединну позицію. Інверсуються різні типи присудків: дієслівні (1); прикметникові (2); іменникові (3); прислівникові (4). Наприклад: 1. *Плече Саня-Ярославна*. [Летить зозулею на східні воронезькі степи] (О. Довженко) (*Саня-Ярославна плече*); *Ох і розгнівилася ж лисичка!* (Нар. казка) (*Лисичка розгнівилася*); 2. *Скупенька наша мачуха історія* (О. Довженко) (*Наша мачуха історія скупенька*); [Але дід на усмішку нашу не відповів...] *Суворій був дід Варава* (В. Нестайко) (*Дід Варава був суворій*); – *Який гярний весняний день...* (А. Багряна) (*Весняний день який гярний*); 3. *Сухий океан – степ* (М. Рильський) (*Степ – сухий океан*); *Дивна істота людина*: [завжди їй все не так] (Л. Олендій) (*Людина – дивна*).

*істота*); *Зайвий клóпiт – ганяти вітер* (І. Роздобудько) (*Ганяти вітер – зайвий клóпiт*); 4. *Так утішно дивитися* (М. Коцюбинський) (*Дивитися так утішно*). [Вважав, ] *що непристойно дертися в сад через паркани* (О. Гончар) (*Дертися в сад через паркани непристойно*).

У детермінантно-підметово-присудковому типові висловлення синтаксично не пов'язані детермінант і підмет виконують комунікативну функцію комплексної теми ( $T_1 / T_2 // P$ ). Для цього типу можливі різні інверсовані варіанти, спричинені різними перестановками компонентів, а саме: 1) варіант із інверсованим у серединну акцентну позицію (між детермінантом і підметом) присудком: *Біля цього хреста / й зупинівся / Григорій* (Олександр Довженко) (*Біля цього хреста / Григорій // й зупинівся*); 2) варіант із інверсованою щодо детермінанта підметово-присудковою групою (серединна позиція фразового наголосу): *А сад / було як зацвітé / весною!* (О. Довженко) (*Весною / сад // було як зацвітé*); 3) варіант із подвійною перестановкою – підметово-присудкова група переміщається в препозицію до детермінанта і у її межах міняються місцями підмет і присудок (ініціальна позиція фразового наголосу): *Осеніємо поволі // ми всі / в житті...* (Р. Доценко) (*У житті / всі ми // поволі осеніємо*); *Така ця порóжня // весна / без тебе, Така безпритульна / у череді прощ* (Є. Маланюк) (*Без тебе / весна // така порóжня*).

Якщо в базовому висловленні в присудковій групі, що функціонує в ролі реми, фразовий наголос падає на кінцевий, залежний від присудка (зазвичай дієслівного вираження) компонент (сміслову домінанту реми, власне рему), то в інверсованій структурі такий компонент займає ініціальну позицію: *Запорожець вже не чув нічóго → Нічóго вже не чув Запорожець* (О. Довженко); *Життя для медичок тут позначене звічністью, будéнністью → Звічністью, будéнністью позначене тут для медичок життя* (О. Гончар). Як і в багатьох попередніх випадках, лінійні структури наведених прикладів нейтрального та інверсованого варіантів протиставлені за принципом дзеркального відображення, коли всі компоненти (групи) речення розміщуються у зворотному порядку.

Окремим виявом інверсії є часткова інверсія, названа так через те, що “постпозитивний компонент (синтаксична група) виноситься в препозицію не повністю, а частково” [Ковтунова 2002 : 120]. Часткова інверсія відбувається шляхом дислокації (роз’єднання, розміщення на відстані) синтаксично зв’язаних членів речення, у результаті чого виникає рамкова акцентна структура висловлення: дислоковані препозитивна і постпозитивна частини характеризуються більш сильними акцентами порівняно з інтерпозиційною частиною висловлення. Інтонаційна структура висловлення з частковою інверсією, отже, містить два фразових акцентоносії (“інтонаційні центри <...> припадають на перший і останній наголошений склад речення в цілому” [Ковтунова 1982 : 203]).

У присудково-підметових висловленнях загальнофактичного значення (модель  $T_0/P$ , тип I.1) рамкова акцентна структура формується в межах самої реми. Можлива за умови, якщо підмет поширений атрибутивним компонентом прикметникового вираження. Інверсований варіант виникає, коли означення з підметової групи переміщається в ініціальну фразову позицію, утворюючи разом з кінцевим підметом два інтонаційних центри висловлення; присудок займає інтонаційно слабку позицію: *Який божествоніє ráнок!* (Є. Пашковський) (*Божествоніє який ráнок*); [*Я – до вікна. А там бушує злива,*] *Броньований ридає мерседес* (Д. Павличко) (*Ридає броньований мерседес*); *Погána випала ніч...* (Гр-р Тютюнник) (*Випала погана ніч*).

В інших випадках частковоінверсовані висловлення формуються на базі варіантів з матеріально вираженою темою, яка за часткової інверсії займає інтерпозицію:  $P / T / P \leftarrow T / P$ .

Так, детермінантно-присудково-підметові структури (тип I.2) зазнають часткової інверсії за умови переривання присудково-підметової групи і переміщення присудка в позицію перед детермінантом (темою). Попри те, що в базовому варіанті роль фразового акцентоносія виконує постпозиційний підмет, в інверсованій структурі цю роль бере на себе також і переміщений присудок; детермінант зберігає найбільш слабкий у висловленні наголос: *Рипів під ногами сніг*, [так, як тоді, як колись, коли я,



закоханий, ходив у Лисиче] (В. Сосюра) (*Під ногами рипів сніг*); *І стрепенулася у Запорозжя нелюдська жадоба життя* (О. Довженко) (*У Запорозжя стрепенулася нелюдська жадоба життя*); *Розносився з ями над табором тихий чумацький рékвієм* (О. Довженко) (*З ями над табором розносився тихий чумацький рékвієм*).

Висловлення з комунікативно членованими предикативними групами (тип II) можуть утворювати варіант із частковою інверсією, якщо рема виражена дієслівною присудковою групою. З цієї групи переміщається в препозицію до підмета присудок-дієслово, а залежний (залежні) від нього компоненти залишаються в кінцевій позиції. Рамкова акцентна структура формується присудком та залежним від нього членом, а підмет перебуває у слабкій акцентній позиції: [Ішов дід лісом, за ним бігла собачка,] *та й загубів дід рукавичку* (Нар. казка) (*Дід загубив рукавичку*); *Кинулись німці до печі* (О. Довженко) (*Німці кинулись до печі*); *Воздвігне Вкраїна свого Мойс́ея*, [не може ж так бути!] (П. Тичина) (*Україна воздвигне свого Мойс́ея*).

Інверсовані структури можуть утворюватися також на базі нейтральних висловлень синтагматично залежного типу. Останні прийнято співвідносити з частковими диктальними питаннями, які стосуються частини висловлення (“компоненти висловлення, які містяться в питанні, стосуються теми, на питання відповідає рема” [Ковтунова 2002, 148; див. також: Вінтонів : 91]). З формального погляду такі частини висловлення співвідносні з підметами та другорядними членами, які й виконують функцію фразового акцентоносія (реми).

Рематична функція інверсованого підмета (групи підмета) досить часто, крім контексту, підкріплена фразовою часткою (рематизатором): *Тільки легéнди об’єднують* [– автоматизують людей, творять спільноту] (Є. Маланюк). *І тільки ахматовська “підкázка” допомогла мені свого часу збагнути смисл цього жесту* (О. Забужко). *Однé рятувало*: [почмихи молотарки, що пересіває одну неродючість, чмихає астматично, задихано, стомлено] (Є. Пашковський).

Інверсовані другорядні члени речення в рематичній функції можуть займати як ініціальну акцентну позицію, так і серединну: *Нужда **закон** змінює*, [– примружився Лаврін] (Ю. Мушкетик); ***Лише небагатьом** з чоловіків випало щастя бачити ті уста* (П. Загребельний); ***Даремно** шукав Трохим Тараса* (А. Чайковський); – ***Гарно** ви нас зустрічаєте*, [– сказала, сідаючи, Марта] (Ю. Андрухович); [Вовки моногамні.] ***Лише раз** обирають собі пару* (Г. Вдовиченко); ***3 Церери** прилетіли* (В. Заєць); *Але ж **і в зал** ще треба було глянути* (О. Гончар); ***Завтра вранці** повернеш...* (Ю. Андрухович); *Вже **третій день*** я у Густому Лузі (В. Лис); [На початку дискусії Степан,, міркував про те, що може **він** написати.] ***Про що** може написати. Як може написати* (В. Підмогильний; тут акцентоносії графічно виокремлені самим автором).

Насамкінець таке зауваження. Інакшість інверсії та зворотного порядку членів речення часто трактують у негативному сенсі, коли в них убачають “порушення” [Кротевич, Родзевич : 71; Коваль : 190] чи “відхилення” [Лингвистический : 176; Шульжук : 176] від того устрою речення, результатами змін якого вони є (пор.: “порушення норм об’єктивного порядку слів у випадку інверсії” [Вінтонів : 73]. Таке дефінування змін одного порядку слів – найбільш поширеного, на інший – рідше вживаний, створює враження нормативності першого і ненормативності (неправильності чи то небажаності в ужитку) другого. Як і використання термінів “нормальний порядок” чи “природний порядок”, що навряд чи могло б викликати якісь інші асоціації з протиставлюваними поняттями. Однак “як прямий, так і зворотний порядок слів є нормою української мови” [Українська : 507], і інверсований порядок поряд зі стабілізованим є “досить звичайним” [Мельничук 1972: 458] (лінгвіст через неточність термін “нормальний порядок”, яким він послуговувався раніше, замінив на “стабілізований порядок” [Мельничук 1972: 451]).

Доречно буде нагадати, що історія лінгвістики знає досить тривалу традицію, закладену в граматиці Пор-Рояля (XVII ст.), за якою відхилення від прямого порядку сприймалося як аномальне (неправильне) для граматики явище, оскільки тільки пря-

мий порядок, на думку тодішніх дослідників, міг узгоджуватися з природним відображенням думки (звідси і терміни – “природний”, “універсальний”, “аналітичний”, “нормальний” порядок). Уже з XVIII ст. наукова думка еволюціонує: Е. Б. де Кондильяк формулює положення, що для мови обидва порядки є природними; а в XIX ст. А. Вейль, теж французький учений, убачаючи у зміні порядку слів “зміну ходу думки”, уперше пов’язує саму природу порядку слів із комунікативною функцією речення (тобто, за сучасною термінологією, з актуальним членуванням речення) (див.: [Пумпянский : 14–27]).

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Абашина В. Н. Вопросы коммуникативно-прагматического описания сложного предложения в русском языке: аспект актуального членения / В. Н. Абашина. – Л. : ЛНУ имени Ивана Франко, 2006. – 344 с.
2. Багмут А. Й. Семантика і інтонація в українській мові / А. Й. Багмут. – К. : Наук. думка, 1991. – 161 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
4. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви / М. О. Вінтонів. – Донецьк : ДонУ, 2013. – 327 с.
5. Єрмоленко С. Я. Порядок слів і стилістичні категорії мовлення / С. Я. Єрмоленко // Синтаксис і стилістична семантика. – К. : Наук. думка, 1982. – С 115–128.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонУ, 2001. – 662 с.
7. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К. : Вища школа, 1987. – 352 с.
8. Ковтунова И. И. Порядок слов / И. И. Ковтунова // Русская грамматика / ред. кол. : Н. Ю. Шведова (гл. ред.). – М. : Наука, 1982. – Т. II. – С. 190–214.
9. Ковтунова И. И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения / И. И. Ковтунова. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 240 с.
10. Кротевич Є. В. Словник лінгвістичних термінів / Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич. – К. : АН УРСР, 1957. – 236 с.
11. Лаптева О. А. Нерешенные вопросы теории актуального членения / О. А. Лаптева // Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. – С. 35–47.
12. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
13. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения / В. Матезиус // Пражский лингвистический кружок : сборник статей. – М. : Прогресс, 1967. – С. 239–245.
14. Мельничук А. С. Порядок слов и синтагматическое членение предложений в славянских языках. Краткая характеристика общих закономерностей / А. С. Мельничук. – Киев : АН УССР, 1958. – 64 с.
15. Мельничук О. С. Синтагматичне членування речень // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / О. С. Мельничук / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 431–509.

16. Меркулова Н. Ремодентифікація в нечленованих висловленнях / Н. Меркулова // Українське мовознавство. – 2003. – Вип. 28. – С. 167–170.
17. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова ; Ин-т рус. языка им. В. В. Виноградова. – М. : ИТИ Технологии, 2006. – 944 с.
18. Падучева Е. В. Порядок слов и фразовая просодия: инверсия в теме / Е. В. Падучева // Смыслы, тексты и другие захватывающие сюжеты : сб. статей в честь 80-летия И. А. Мельчука. – М. : ЯСК, 2012. – С. 473–486.
19. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – 248 с.
20. Пумпянский А. Л. Информационная роль порядка слов в научной и технической литературе / А. Л. Пумпянский. – М. : Наука, 1974. – 247 с.
21. Распопов И. П. Актуальное членение предложения (на материале простого повествования преимущественно в монологической речи) / И. П. Распопов. – Уфа : Башкир. гос. ун-т, 1961. – 163 с.
22. Сиротинина О. Б. Лекции по синтаксису русского языка / О. Б. Сиротинина. – М. : Высшая школа, 1980. – 142 с.
23. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 800 с.
24. Томашевский Б. В. Стилистика и стихосложение / Б. В. Томашевский. – Л. : Учпедгиз, 1959. – 535 с.
25. Українська мова : Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський та ін. – К. : “Укр. енцикл.” імені М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
26. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 406 с.
27. Янко Т. Е. Коммуникативные стратегии русской речи / Т. Е. Янко. – М. : ЯСК, 2001. – 387 с.

#### REFERENCES

1. Abashina V.N. (2006) Voprosy kommunikativno-pragmaticskego opisaniya slozhnogo predlozheniya v russkom yazyke: aspekt aktualnogo chleneniya [*Questions of a communicatively pragmatic description of a complex sentence in the Russian language: the aspect of actual articulation*]. Lvov, 344 p. (in Russian).
2. Bahmut A.I. (1991) Semantyka i intonatsiia v ukrainskii movi [*Semantics and intonation in the Ukrainian language*]. Kyiv: Naukova dumka, 161 p. (in Ukrainian).
3. Busel V.T. (ed.) (2005) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [*Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language*]. Kyiv; Irpin: Perun, 1728 p. (in Ukrainian).
4. Vintoniv M.O. (2013) Aktualne chlenuvannia rechennia i tekstu: formalni ta funktsiini vyivay [*Actual division of the sentence and the text: formal and functional findings*]. Donetsk: DonNU, 327 p. (in Ukrainian).
5. Yermolenko S.Ia. (1982) Syntaksys i stylistychna semantyka [*Syntax and stylistic semantics*]. Kyiv: Naukova dumka, pp. 115–128 (in Ukrainian).
6. Zahnitko A.P. (2001) Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: Syntaksys [*Theoretical grammar of the Ukrainian language: Syntax*]. Donetsk: DonNU, 662 p. (in Ukrainian).
7. Koval A.P. (1987) Praktychna stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy [*Practical stylistics of the modern Ukrainian language*]. Kyiv: Vyshcha shkola, 352 p. (in Ukrainian).
8. Kovtunova I.I. (1982) Poryadok slov [*Word order*]. Russian grammar, vol. II: Syntax (ed. Shvedova N.Yu.). Moskva: Nauka, pp. 190–214 (in Russian).

9. Kovtunova I.I. (2002) Sovremennyy russkiy yazyk. Poryadok slov i aktualnoye chleneniye predlozheniya [*Modern Russian. Word order and actual division of the sentence*]. Moskva: Editorial URSS, 240 p. (in Russian).
10. Krotevych Ye.V., Rodzevych N.S. (1957) Slovnnyk linhvistychnykh terminiv [*Glossary of the linguistic terms*]. Kyiv: AN URSS, 236 p. (in Russian).
11. Lapteva O.A. (1972) Nereshennyye voprosy teorii aktualnogo chleneniya [*Unsolved problems of the theory of actual division*]. *Questions of linguistics*, no. 2, pp. 35–47 (in Russian).
12. Yartseva V.N. (ed.) (1990) Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar [*Linguistic Encyclopedic Dictionary*]. Moskva: Sov. Entsiklopediya, 685 p. (in Russian).
13. Matezius V. (1967) O tak nazyvayemom aktualnom chlenenii predlozheniya [*On the so-called actual division of the sentence*]. *Prague linguistic circle*. Moskva: Progress, pp. 239–245 (in Russian).
14. Melnichuk A.S. (1958) Poryadok slov i sintagmatischeskoye chleneniye predlozheniy v slavyanskikh yazykakh. Kratkaya kharakteristika obshchikh zakonornostey [*Word order and syntagmatic division of sentences in Slavic languages. Brief description of general laws*]. Kyiv: AN USSR, 64 p. (in Russian).
15. Melnychuk O.S. (1972) Syntahmatychnye chlenuvannia rechen [*Syntagmatic division of sentences*]. *Modern Ukrainian Standard Language. Syntax* (ed. Bilodid I.K.). Kyiv: Naukova dumka, pp. 431–509 (in Ukrainian).
16. Merkulova N. (2003) Remoidentyfikatsiia v nechlenovanykh vyslovlenniakh [*Remodification in unclassified expressions*]. *Ukrainian linguistics*, vol. 28, pp. 167–170 (in Ukrainian).
17. Ozhegov S.I. (2006) Tolkovyy slovar russkogo yazyka: 80000 slov i frazeologicheskikh vyrazheniy [*The explanatory dictionary of the Russian language: 80000 words and phraseological expressions*]. Moskva: ITI Tekhnologii, 944 p. (in Russian).
18. Paducheva E.V. (2012) Poryadok slov i frazovaya prosodiya: inversiya v teme [*Word order and phrasal prosody: inversion in the rhema*]. *Meanings, texts, and other exciting stories*. Moskva: YaSK, pp. 473–486 (in Russian).
19. Ponomariv O.D. (1993) Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy [*Stylistics of the modern Ukrainian language*]. Kyiv: Lybid, 248 p. (in Ukrainian).
20. Pumpyskiy A.L. (1974) Informatsionnaya rol poryadka slov v nauchnoy i tekhnicheskoy literature [*Informational role of word order in scientific and technical literature*]. Moskva: Nauka, 247 p. (in Russian).
21. Raspopov I.P. (1961) Aktualnoye chleneniye predlozheniya (na materiale prostogo povestvovaniya preimushchestvenno v monologicheskoy rechi) [*Actual division of the sentence (on the basis of simple narration, mainly in monologue speech)*]. Ufa, 163 p. (in Russian).
22. Sirotinina O.B. (1980) Lektsii po sintaksisu russkogo yazyka [*Lectures on the syntax of the Russian language*]. Moskva: Vysshaya shkola, 142 p. (in Russian).
23. Testelet Ya.G. (2001) Vvedeniye v obshchiy sintaksis [*Introduction to General Syntax*]. Moskva: Ros. gos. gumanit. un-t, 800 p. (in Russian).
24. Tomashevskiy B.V. (1959) Stilistika i stikhoslozheniye [*Stylistics and versification*]. Leningrad: Uchpedgiz, 535 p. (in Russian).
25. Rusanivskiy V.M. (ed.) (2004) Ukrainska mova: Entsyklopediia [*Ukrainian language: Encyclopedia*]. Kyiv, 824 p. (in Ukrainian).
26. Shulzhuk K.F. (2004) Syntaksys ukrainskoi movy [*Syntax of the Ukrainian language*]. Kyiv: Akademiia, 406 p. (in Ukrainian).
27. Yanko T.E. (2001) Kommunikativnyye strategii russkoy rechi [*Communicative strategies of the Russian language*]. Moskva: YaSK, 387 p. (in Russian).

Iryna Aribzhanova, Candidate of Philology, Doc.  
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

### **Inversion as the concept of communicative grammar**

*The article considers the problem of the syntactic status of inversion. The material of the research is the simple sentences-utterances of the Ukrainian language.*

*The concept of communicative inversion and the concept of formal inversion are defined. These concepts reflect different aspects of the division of a sentence – by communicative components (for example, rheme + theme) and by the members of a sentence (for example, predicate + subject).*

*Two meanings of the concept of communicative inversion are defined: firstly, communicative inversion is the intonational-positional transfer of the most important semantic-informational part of a sentence (or the words of the syntactic group, or syntagma) from the final position to the initial or middle position (method of forming the utterance); secondly, communicative inversion is a sentence structure opposed to the basic structure as a derivative (expressive utterance).*

*Communicative analysis shows that formal inversion is functionally subordinated to the communicative structure of the sentence-utterance. It serves as the main method of forming contextually dependent utterances (changes the actual division of a sentence). Formal inversion is optional in expressive utterances.*

*The result of the study is the classification of the main types of basic sentences-utterances and the methods of forming communicative inversion (full and partial) in the Ukrainian language. The typology is implemented according to the following principles: communicative non-division / division, contextual independence / dependence of utterances, correlation of communicative components with the members of a sentence or connections of the members of a sentence. The first type combines basic sentences-utterances with an undivided predicative group. The second type includes basic sentences with a divided predicative group.*

**Key words:** *actual division of a sentence, formal division of a sentence, communicative inversion, formal inversion, neutral utterances, expressive utterances.*

**Стаття надійшла до редколегії 20.12.18**